

У ліриці В. Хмелюка панує “багатобарвний ірраціональний простір”, у якому поет уподібнений до райдуги (Н. Мочарнюк), тобто розчиняється у своїх оніричноподібних візіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Координати: Антологія сучасної української поезії на заході: У 2 т. [упоряд. Б. Рубчак, Б. Бойчук; автор передм. І. Фізер]. – Мюнхен: Сучасність, 1969. – Т. 1. – XXXII+365 с.

ВАСИЛЬ БАРКА

Літературній спадщині В Барки (псевдонім В. Очерета; 16 липня 1908 р. – 11 квітня 2003 р.) – поета, прозаїка, есеїста – властиві риси модернізму, що засвідчує її міфопоетика, символічні деталі. Його бентежили питання збереження людської душі за будь-яких, навіть екстремальних обставин, беручи до уваги межову ситуацію, екзистенціальні страхи і смерті. Вони зумовлюють психологічний і метафізичний плани роману “Жовтий князь”. Над цим твором письменник працював 23 роки, уперше опублікувавши його на сторінках журналу “Сучасність” (1962). В. Пушко, ідентифікуючи “синтетичний” жанр як роман, що називали або повістю, або сімейною хронікою, або романним-мартирологом, або агіографією, довела специфіку романного мислення письменника з виразними ознаками ліричного світосприймання й християнського світобачення, з непростою стильовою палітрою, де “поряд із реалістичними компонентами присутні і символістські” [3, 3].

На прикладі трагічної долі родини Катранників розкрито перебіг і наслідки злочинного, ретельно спланованого компартією Голодомору 1932 – 1933 років в Україні, очевидцем і жертвою якого став письменник: “Я теж був на межі смерті, тримався за паркан, шкіра тріскалась і текла сукровиця. Якби особисто не пережив те, так переконливо не писав би” [1]. Тому Барка дотримувався правила “нічого не вигадувати”. Стимулом для роботи над твором виявився переданий письменнику одним емігрантом щоденник із занотованими подіями Голодомору. Роман користувався популярністю не лише серед українського діаспорого читача, а й західноєвропейського, передусім французького після перекладу на французьку мову, зробленого О. Яворською. Досить активно відгукнулася на видання преса (“Експрес”, “Кардъен де Парі”, “Юманіте”, “Лез нувель літерер”, “Елемент де біографі”, “Ля нувель ревью француз” тощо), на сторінках якої автори статей висловлювали враження від “страшної книжки” релігійного мислителя В. Барки, не приховували свого шоку від змальованого в ній геноциду, коли Україна із “шпихліра Європи” була перетворена московським окупантом на “європейський цвинтар” (Віра Пушко).

Твір наділений складною структурою, її специфіку автор роз’яснив у передмові, даючи ймовірному реципієнту ключ відповідного декодування й прочитання: роман складається із трьох автономних, водночас синхронних композиційних схем, які, взаємодоповнюючи одна одну, зумовлюють розвиток сюжетних ліній, спростовуючи упереджене припущення Яра Славутича, ніби

прозаїк не завжди годен упоратися із сюжетом, що видається “не тільки невиразним, а й просто хаотичним”. Змальовані події розгортаються одночасно на реальному, метафізичному й символічному рівнях, між якими відсутня межа. Постаті персонажів і топоси здаються лише частиною дійсності, її зовнішньою, позірною оболонкою, за нею приховані сутнісні процеси. Свавільна підміна вічних, духовних цінностей псевдоцінностями комуністичного змісту, що супроводжувалася ліквідацією церкви як оселі Господньої, перетвореної на зерносовище, призвела до руйнування національного космосу, найповніше проявленого в концепті родини з її глибокими традиційними основами. Після пошуку залишків зерна, що організовував Григорій Отроходін разом із комсомольцями й піонерами, орудуючи щупами та лопатами, у зазвичай чистій хаті ставало “гірше, ніж у сараї! як після землетрусу”, а сім’я винищувалася до решти. Ішлося про ліквідацію основ українського буття, починаючи з розгрому селянської хати і завершуючи розпорошенням усталеного родинного устрою, що репрезентували приречені на загибель з діда-прадіда хлібороби Мирон Данилович і Дарія Олександрівна Катранники та їхні дітки – Микола, Олена й Андрійко. Тотальна ліквідація природної національної семантики і прагматики, їх заміна симулякрами більшовицького режиму відбувалися без помітного спротиву, що на нього не спроможна людина, доведена до голодної смерті. На це й розраховував комуністичний режим: “Селяни в Кленоточах, як і скрізь по Україні, мерли, як мухи”.

В. Барка спирався на досвід У. Самчука, Докії Гуменної, Т. Осьмачки та ін., вони зобразили сплановану в Кремлі катастрофу українського світу під час Голодомору. Селян, вихованих на високих етичних принципах, на розумінні людської гідності, охопив містичний жах. Наративний простір заповнений примарними хліборобами, напівістотами, що мають субстантивовано-прикметникові натяки на людську подобу: приречені, голодні, опухлі, знеможені, обікрадені, грішні і т. п. Метафора тіні набуває тотального сенсу (“людські тіні снували всюди – поодаль одна від одної”, “вартові позиркують на живі і мертві тіні”), викликаючи асоціації з потойбіччям, що переповнило земний світ (“худі, ніби викопані з могил”), зумовлює алюзії на четверту Книгу Мойсея, де мовиться про кари на Ізраїля: “Їхня тінь відійшла від них, а з нами Господь – не бійтеся їх!” (Книга Чисел: 14, 9), тобто “незабаром загинуть”. За спостереженнями сучасників, В. Барка користувався закодованою знаковою системою, часто звертався “до натяків і порівнянь, які може повністю зрозуміти лише освічений, добре підготовлений читач”.

У романі безпосереднім виконавцем цинічної політики компартії став росіянин, “рудий промовець” Григорій Отроходін, котрий під виглядом репресивної колективізації й “розкуркулення” здійснював етнічну війну проти українства, приреченого на масове знищення: “Взяти хліб з мертвих – весь!”. Письменник не обмежився хронікою вимирання селян, у яких комсомольці та російські “двадцятип’ятитисячники” (“такі московці, що в мертвого з домовини вивернуть зернину”) до крихти відбирали вирощені ними сільгосппродукти, “перенюхали двір до дрібки”, знищили давню, започатковану ще за доби Трипілля хліборобську культуру, провокували прояви канібалізму. Один із героїв роману Стадничук досить влучно назвав їх “саранчею з столиці”, “забісованими”, які, маючи на меті винищити генофонд нації, позбавити її майбутнього, у пошуках хліба “риються в колісках <...>, дітей викидають додолу і дошукуються під пелюшками, чи нема крупинок, бережених на кашку; все чисто забирають!”. Романний простір, наче й людський світ, розбудовано на різких протиставленнях, що унаочнено багатьма головними словами за принципом *свій – чужий*. Окреслено іманентний український світолад через низку неологізмів, наповнених вітально архетипною змістовністю (хліботруди,

хлібодари, зерносії), і антитетичні словотвори руйнівного сенсу (хліботруси, хлібокрази), пов'язані зі світом агресивних “круків душоїдних”, “прибічників сатани”, на кшталт Григорія Отроходіна. Імагінативна семантика *своєземець – чужоземець*, позначившись і на прізвищах (Катранник походить від лікувальної рослини катран, Отроходін – від російського слова отродье), виконує в романі сюжетотвірну функцію, зумовлює напругу конфліктів і трагічну розв'язку твору.

Прозаїку типологічно ближчим був Т. Осьмачка, який висвітлив Голодомор крізь призму напруженого протистояння радянської, російської за суттю влади та безвладного українського народу, про що свідчать історичні документи. Осьмаччина опозиція Єрмила Тюрін – Іван Нерадько в романі “Жовтий князь” має свій відповідник: Григорій Отроходін – Мирон Данилович Катранник. Антитетика переростає в протистояння відносно “вільного” російського простору і свідомо замкненого радянською владою на кордонах УСРР українського з метою позбавити українських селян можливості виміняти хліб у Росії, де його вистачало. Мирон Катранник, як і чимало його безталанних краян, долаючи неймовірні перешкоди та переслідування більшовиків, зміг добути в слобожан Вороніжчини мішок висівок, і це треба було ретельно приховувати, щоб не конфіскувала міліція. Реалії протистояння двох сил змальовано і в епізоді, коли Григорій Отроходін пропонує Мирону Катраннику приховану ним церковну чашу (потир), що “символізує світло, незнищенність душі людської” [3, 8–9], обміняти на два мішка зерна. Цей фрагмент нагадує апокрифічну фабулу спокушення Ісуса Христа дияволом. Чаша зумовлює розгортання окремої сюжетної лінії, формує свої конфліктні вузли. Її, врятовану Катранниками під час партійно-комсомольського погрому церви, невдовзі надійно замуrowав пічник Бережан. Наявність сакральної посудини для причащення в романному просторі й далі лишалася актуальною, позначалася на його колізіях. Ідеться про священну річ, яка служила Ісусу Христу й апостолам під час Таємної вечері. Пізніше Йосип Ариматейський зібрав у неї кров Спасителя після його розп'яття. Інтрига довкола чаші для письменника-християнина, котрий прийняв біле чернецтво, – закономірна, а символіка – визначальна. Можливо, тут позначився й мотив ікони “Моління про чашу” (Ісус Христос біля скелі серед смутних дерев Гетсиманського саду), намальованої мандрівним дияконом, це вразило в дитинстві Василя Очерета. Потир, що мав би “навіки принести порятунок”, особливого змісту набув у фіналі роману, коли Андрійко – єдиний, хто вижив із родини Катранників, покидаючи одного ранку своє село, побачив “палахкотливий стовп, що розкидав свічення, мов грозовиці, на всі напрямки в небозвід, прибрав обрис, подібний до чаші, що сховали її селяни і нікому не відкрили її таємниці, страшно помираючи одні за одним в приреченому колі”. Тому лишалася надія на порятунок, дарма що життя втратило свій сенс, “перетворилося на неживе, містично страшне” [2, 47], і це довелося пережити родині Катранників – типовій у загальнонаціональному горі.

Жорстока дійсність виштовхувала українських селян у межову ситуацію, спонукала до екзистенційного вибору, який відповідає високим людським чеснотам, зумовила протест проти тенденцій абсурдного світу, де неподільно запанував жовтий диявол, інфернальний князь, ототожнений із Й. Сталінін. Він сприймався за хтонічну істоту (“Ну, ящір і є! Скоро – час головного, що від прірви і мучитель...”). Його появу сприймали за “кінець світу”, пов'язаний із Голодомором, тоталітарною системою, утіленням “космічного зла”, або, як коментує мати Дарії Катранник: “Живемо в кінці часів. Тож антихристи спішать зло довершити”. Масштаби тотальної деморалізації набули загрозливих розмірів, захопили навіть дітей, їхньою незрілою свідомістю маніпулювала компартія, перетворивши їх на піонерів і спровадивши на чесних хліборобів, глумливо обізваних “куркулями” й “експлуататорами”, тоді як справжнім

гнобителем була компартія, що уявлялася Мирону Катраннику ненатлими “рибинами”. У творі наведено факт приїзду “бідового, з вусами, як виновий валет”, Л. Кагановича та “обдугото” В. Молотова із приводу хлібозаготівлі в Україні, що, мовляв, “саботується”, про їхні спецвагони, повні “і харчів, і напоїв, і м’яса, окороків, ну, всього!”, і це виглядало цинізмом провідних партфункціонерів на тлі спланованого ними масового голоду. Такими ж самовдоволеними і вгодованими на тлі Голодомору постають також інші “анонімні” партійці – втілення масового психотипу комуністичного чиновника, байдужого до людського горя: “<...> випасений лисун; мішечки під безколірними очима – обтяжують вид, як і розкішні жовті вуса”.

Голодомор тривав із квітня 1932 р. по листопад 1933 р., тобто сімнадцять місяців, його трактовано Божою карою (це висловлено в проповіді панотця перед руйнуванням церкви (“Живем без страху Божого. Озвірили! Хіба що кара справить”), у давньому канті лірника зі словами Спасителя “Мене вберете, на хресті розіпнете...”); сприймається випробуванням нації, уподібненням до містерії Голгофи. Перевернення присутнє в багатьох епізодах, що можна сприйняти за окремі мікрофабули цілісної композиції, які відтворюють пекельні кола, перенесені з потойбіччя в посеїбіччя: розстріл знетямлених від голоду селян, котрі рушили до переповненого зерном млина; охоплений вогнем яр, куди скидали їх із поїзда енкаведисти; переслідування в місті, коли знедолені з’являлися там у пошуках хліба, тощо. Тому “страждання українських хліборобів асоціюється із розп’яттям Ісуса Христа”. Проте в романі відсутній розпач, бо прозаїк був переконаний, що чорні дні тоталітаризму будуть переборені світлом християнської любові. Недарма він як зразок християнської книги для сучасності був відзначений почесною грамотою Загальнофранцузького комітету (1981).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Корсун А.* Барка з висоти своєї “Верховини” в Глен Спеї. (Зустріч із видатним українським письменником у рік його 85-ліття) // Українська газета. – 1983. – Ч. 16 (32).
2. *Мовчан Р.* “Жовтий князь” Василя Барки: (Стаття перша) // Дивослово. – 2002. – Ч. 3. – С. 44–49.
3. *Пушко В.* Жанрово-стильові особливості прози Василя Барки: авторефер.... канд. філолог. наук. – Київ, 2001. – 15 с.

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Олег Ольжич (псевдонім О. Кандиби; 21 липня 1907 р. – 10 липня 1944 р., замордований як Голова ПУН ОУНм в німецькому концтаборі Заксенгавзен) виявився найпопліднішим із-поміж поетів “Празької школи” в розкритті історіософських можливостей української лірики. Він переймався не тільки киеворуськими (“Данило”, “Давнім трунком...” і т. п.) і козацькими (“Р. Б. 1668”, “Зимовник” тощо) мотивами, а й заглиблювався у значно віддаленішу, знайому йому як археологу минувшину, де тільки-но зароджувався процес етнічної консолідації народностей. Його цікавив період військової демократії, що правив за вирішальний чинник у формуванні й розвитку героїчного епосу, який, на протигагу попередній фабулі культурного першопредка, генетично пов’язаний з архаїчним етнологічним міфом (культ Рода чи Дія), приніс ініціативу творчої особистості, емансипацію індивідуального начала, незважаючи на ще панівну надперсональність прадавнього суспільства. Інтереси професійного археолога,